

JAMIYATNING MA'NAVY BARQARORLIK DARAJASINI ANIQLASH MEZONLARI

Raxmonova Nigina Tolibovna

(Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti doktoranti)

Kalit soʻzlar: barqarorlik, iqtisodiy barqarorlik, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy barqarorlik, ma'naviy barqarorlik, ma'naviy barqarorlik ijtimoiy ahamiyati, ma'naviy barqarorlik mezonlari, siyosiy g'oya va ta'limotlarning xarakteri, inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi, axloqiy muhit, diniy tolerantlik darajasiilm-fan nufuzi va maqomi, adabiyot va san'atning ijtimoiy pozisiyasi, tarixiy xotira, mafkuraviy plyuralizm.

Ключевые слова: стабильность, экономическая стабильность, политическая стабильность, соци-альная стабильность, духовная стабильность, социальная значимость духовной стабильности, критерии духовной стабильности, характер политических идей и учений, обеспечение прав и свобод человека, нравст-венная среда, уровень религиозной толерантности, престиж и статус науки, социальное положение лите-ратуры и искусства, историческая память, идеологический плюрализм.

Keywords: stability, economic stability, political stability, social stability, spiritual stability, social significance of spiritual stability, criteria of spiritual stability, nature of political ideas and teachings, ensuring human rights and freedoms, moral environment, level of religious tolerance, prestige and status of science, social status of literature and art, historical memory, ideological pluralism.

Ma'naviy barqarorlik jamiyatning substansional asoslaridan biridir. Ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy omillar ta'sirida qaror topadigan mazkur substansional asos ijtimoiy voqelikning turli tomonlari, jarayonlari, holatlarida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayon va holatlarga qarab jamiyat ma'naviy barqarorligining mustahkamligi darajasini aniqlash mumkin. Binobarin, ushbu jarayonlar, holatlar ma'naviy barqarorlik darajasini ifodalovchi mezonlar vazifasini o'taydi.

Jamiyatdagi barqarorlikning o'ziga xos xususiyatlari tahlili va talqiniga bag'ishlangan ilmiy manbalarda barqarorlik mezonlari, ko'rsatkichlari ham e'tibordan chetda qoldirilmaydi. Ularning ayrimlarida jamiyat iqtisodiy barqarorligi darajasini o'lchovchi mezonlar, boshqalarida siyosiy barqarorlikni ifodalovchi mezonlar, yana bir turkumida ijtimoiy barqarorlikdan dalolat beruvchi holatlar tavsiflanadi. Ilmiy manbalarda ma'naviy barqarorlik darajasini aniqlash imkonini beradigan mezonlarning tizimli va batafsil talqini uchramaydi. Biroq jamiyatning ma'naviy borlig'i, ma'naviy

jarayonlarning turli aspektlari tahliliga bag'ishlangan ilmiy ishlarda mazkur mezonlarning ba'zi birlari albatta tilga olinadi.

Ma'naviy barqarorlikning dastlabki mezoni jamiyatda mavjud bo'lgan siyosiy dasturlarning xarakteri bilan bog'liq. Ma'naviy barqarorlik juz'an insonparvar xarakterga ega bo'lgan siyosiy g'oyalar va ta'limotlar evaziga qaror topadi. Bu o'rinda gap jamiyatning siyosiy tizimi, siyosiy institutlar tarkibi xususida emas, mazkur tizimni harakatga keltirayotgan, ijtimoiy ong shakllari rivojiga ta'sir o'tkazayotgan, ijtimoiy mafkura mazmunini belgilab berayotgan, kishilarning ijtimoiy ruhiyatini shakllantirayotgan, ma'naviy ishlab chiqarish jarayoni tabiatini belgilayotgan siyosiy dasturlarning asosini tashkil etgan bilimlar, g'oyalar, ta'limotlar haqida bormoqda.

Jamiyatda ilgari surilayotgan siyosiy dasturlarning insonparvar va demokratik siyosiy g'oya hamda ta'limotlarga tayanganligi uning ma'naviy jihatdan barqarorligini ko'rsatadi. Siyosiy dasturlarda g'ayriinsoniy siyosiy g'oyalar va maqsadlar ustuvorligi esa, aksincha, jamiyatning ma'naviy beqarorligi sababchisi va ifodasidir. Bunga liberalizm va sosializm ta'limotlariga asoslangan ikki siyosiy dasturni taqqoslash orqali amin bo'lish mumkin. Chunonchi, "liberalizm ta'limotining bir necha asrlik tadrijiy taraqqiyoti natijasi o'laroq dunyoning ko'pgina mamlakatlarida inson haq huquqlari, erkinliklari, manfaatlari va ehtiyojlarini ta'minlagan davlat, shaxs ma'naviy kamoloti, uning botiniy va zohiriy imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradigan rivojlangan fuqarolik jamiyati vujudga kelgan bo'lsa, socialistik g'oya va qarashlar asosiga qurilgan totalitar tuzumlarda (sosia-listik tizim mamlakatlari, nasistlar Germaniyasi, Mussolini Italiyasi, Franki Ispaniyasi va h.k.) davlat oliy qadriyat, inson esa unga so'zsiz xizmat qiladigan qul, oddiy murvat sifatida qarab kelingan". "Liberalizm ta'limoti asoschilari inson haq-huquqi va erkinliklari oliy qadriyat ekanini asoslab bergan bo'lsa, uning hayotini qat'iy nazorat qilishga urinish qanchalik dahshatli oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkinligini socialistik g'oya va mafkura asosiga qurilgan davlatlar misolida ko'rish mumkin". Shuningdek, "liberalizm ta'limoti zahirida jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayotining takomillashuviga xizmat qiladigan turli-tu-man ilmiy nazariya va konsepsiyalarning paydo bo'lishiga imkon yaratilsa, socialistik g'oyalarga asoslangan tuzumlarda yakkayu yagona "haqqoniy" (asli-da o'ta mavhum, utopik va afsonaviy qarashlar majmuasidan iborat bo'lgan) ta'limotga tayaniladi". Aynan shu sabablarga ko'ra liberalizm ta'limotlariga asoslangan siyosiy dasturlarnijamiyatdagi ma'naviy barqarorlik in'ikosi, sosializm ta'limotlariga asoslangan siyosiy dasturlarni esa jamiyatdagi ma'naviy beqarorlik in'ikosi sifatida qabul qilish mumkin.

Jamiyatning ma'naviy barqarorligini ko'rsatuvchi mezonlardan yana biri inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi bilan bog'liq. Ma'naviy barqarorlik juz'an huquqiy ongning, xususan huquqiy tuyg'ular va tasavvurlar, huquqiy bilimlar va g'oyalar, huquqiy qadriyatlar va ideallarning rivoji evaziga qaror topadi. Huquqiy ong taraqqiy topgan, huquq va erkinlik qadriyat darajasiga ko'tarilgan, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati haqidagi g'oyalar, tasavvurlar shakllangan jamiyatdagina amalda

huquq va erkinliklar ustuvorligini ta'minlab bo'ladi. Shuni nazarda tutgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev: "Qonunlarga hurmat odamlarimizning huquqiy ongi va madaniyati asosida shakllanadi",- deb uqdirgan edi. Huquqiy ong rivojlanmagan, kishilarning huquq va erkinlik-lar xususidagi bilimlari haminqadar bo'lgan jamiyatda na huquq ustuvorli-gini ta'minlab, na kishilar huquq va erkinliklarini kafolatlab bo'ladi. Davlat rahbari o'z ma'ro'zalaridan birida bu fikrni yorqin isbotlovchi da-lil keltiradi. "Kanadaning 1 milliondan ortiq transport vositasi mavjud bo'lgan Kalgari shahrida joriy yilning 10 oyida avtohalokatlar tufayli 10 nafar shaxs nobud bo'lgan,- deb ta'kidlaydi u.- O'zingiz solishtirib ko'-ring: jami 2 yarim milliondan ziyod avtotransport mavjud bo'lgan bizning yurtimizda esa shu davrda 1 ming 600 dan ortiq kishi avtohalokat qurboni bo'lgan". "Buning sababi,- deya fikrini davom ettiradi mamlakat Prezidenti,- jamiyatda huquqiy madaniyatning etarli darajada shakllanmagani bilan bevosita bog'liq".

Binobarin, jamiyatda inson huquq va erkinliklari ta'minlanganmi, huquq ustuvorligi mavjudmi - demak, u ma'naviy jihatdan barqarordir. Huquqsizlik, erkinliklarning cheklanganligi jamiyatning ma'naviy beqarorligidan darak beradi. Masalan, AQSh va G'arbiy Evropa mamlakatlarida inson huquq va erkinliklari, huquq va qonun ustuvorligi mutlaq qadriyatga aylangan. Turfa ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy masalalar avvalo ana shu tamoyillar nuqtai nazaridan talqin qilinadi va hal etiladi. Bunday yondashuv sababi jamiyat ma'naviy barqarorligini ta'minlagan bilimlar tizimlaridan biri - tabiiy huquq nazariyasining keng rivoj topganiga borib ta-qaladi. Darhaqiqat, niderlandiyalik huquqshunos va teolog Gugo Grosiy zamonasidan boshlab to'rt yuz yildan ko'proqdavr mobaynida G'arb mamlakatlarida tabiiy huquq nazariyasi shakllandi. Grosiy qarashlarini yaxlit nazariyaga aylantirishda T.Gobbs, G.Leybnis, J.Lokk, J.-J. Russo, I.Kant, G.Gegel, R.Shtammler kabi mutafakkirlar katta hissa qo'shdilar. Ayni paytda mazkur nazariyaning asosiy g'oyalari G'arb mamlakatlarining Konstitusiyalarida ham o'z ifodasini topa bordi. Shu tariqa mazkur huquqiy bilimlar tizimi G'arb jamiyatlarida inson huquq va erkinliklarining ustuvorligini ta'minladi.

Buning aksi o'laroq, jahonning turli mintaqalarida hukm surayotgan totalitar mamlakatlarda huquqsizlik, inson erkinliklarning cheklanishi ildiz otganini ko'rish mumkin. Ushbu mamlakatlarda davlat mutlaq vakolat-larga ega, fuqarolarning konstitusion huquqlari va erkinliklari kafolat-lanmaydi, ayrim hollarda ularga nisbatan repressiv choralar ham ko'rib turiladi. Buning asosiy sababi qisman huquqqa oid nazariyalarning rivojlanmaganligi, aniqrog'i ularning rivojiga yo'l berilmagani, ularning o'rnini psevdohuquqiy ta'limotlar egallagani, fuqarolarning huquqiy bilim va g'oyalari, qadriyat va ideallari shakllanmagani, boshqacha aytganda, jamiyatda ma'naviy beqarorlik elementlari paydo bo'lgani bilan bog'liq. Bu ma'naviy beqarorlik huquq va erkinliklarning cheklanishida namoyon bo'lmoqda.

Axloqiy muhit ham jamiyatning ma'naviy barqarorligini ko'rsatuvchi mezon vazifasini o'taydi. Ma'naviy barqarorlik axloqiy ongning, xususan axloqiy tuyg'ular va

tasavvurlar, axloqiy bilimlar va g'oyalar, axloqiy qadriyatlar va ideallarning rivoji evaziga qaror topadi. Axloqiy fazilat va xislatlar ham ma'naviy barqarorlikning muhim elementlaridir. Masalan, “vijdon pokligi va bedorligi asrlar, zamonlar osha inson ma'naviyatining tayanch ustunlaridan biri bo'lib kelmoqda. Jamiyat hayotida adolat va haqiqat, mehr-shafqat, insofu diyonat kabi tushunchalarni qaror toptirishda ay-nan mana shu omillarning o'rni va ta'siri beqiyosdir”. Ana shunday tasavvur, bilim va qadriyatlar, fazilat va xislatlarkeng rivojlangan jamiyatda sog'lom axloqiy muhit hukm suradi. Axloqiy ong degradasiyasi esa kishilar xulq-atvorida, ular o'rtasidagi aloqalarda axloqsizlikni, axloq qoidalariga bepisandlikni keltirib chiqaradi. Binobarin, sog'lom axloqiy muhit ma'naviy barqarorlikning, nosog'lom axloqiy muhit esa ma'naviy beqarorlikning muhim mezonidir.

Xulosa

Jamiyatning ma'naviy barqarorligi jiddiy ijtimoiy ahamiyatga ega. U yangi ta'limotlarning vujudga kelishiga zamin yaratadi, davlat va jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtiradi, ijtimoiy kayfiyatni o'zgartiradi, ijtimoiy hamjihatlikni ta'minlaydi, jamiyatning tahdidlarga bardoshlilikini kuchaytiradi, jamiyat rivoji sur'atlariga ta'sir ko'rsatadi hamda kelajakni bashorat qilishga imkon yaratadi.

Jamiyatning ma'naviy barqarorligi darajasi mavjud siyosiy dasturlar xarakteri, inson huquq va erkinliklarining ta'minlanganligi, axloqiy muhit, diniy bag'rikenglik tamoyilining amaliyotga tatbiq etilganligi, ilm-fan nufuzi hamda ilm kishilarining maqomi, badiiy adabiyot va san'at asarlarining ommalashgani, tarixiy xotiraning shakllanganligi, mafkuraviy plyuralizmning qaror topganligi, ma'naviy tahdidlarga bardoshlilik me'yoriga qarab belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy tiklanishdan–milliy yuksalish sari. J.4.- T.:O'zbekiston, 2020
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch.- T.:Ma'naviyat, 2008.
3. Rustamov R.R. Geopolitik raqobat sharoitida ma'naviy targ'ibot sistemasidagi atributiv o'zgarishlar: muammolar va echimlar: Fals.d. diss.- Samarqand: SamDU, 2019.